

УДК 159:34.01

*Галина Закалик,
Дзвенислава-Софія Кобецька,
Анастасія Франчук*

САМООЦІНКА СТУДЕНТІВ ІЗ ПРОЯВАМИ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ

Самооцінка є складним феноменом, який формується у процесі формування особистості. Вона вважається основним механізмом, який забезпечує узгодженість вимог індивіда до себе із зовнішніми умовами, що дає можливість досягнути максимальної рівноваги особистості з оточенням – соціальним середовищем. Як відомо, самооцінка є важливим компонентом самосвідомості, який виникає в результаті інтегративної роботи у сфері самопізнання та забезпечує критичну позицію індивіда щодо того, чим він володіє, уміння співвідносити свої можливості з результатами діяльності не лише з думкою оточення, але й на рівні власних вимог до себе.

За означенням Р. Бернса, саме самооцінка є важливою складовою «Я-концепції» людини. І це не лише констатація чи опис рис особистості, але й уся сукупність їх оцінкових характеристик і пов'язаних із ними переживань [2, с. 336].

Сучасне українське суспільство зазнає постійних трансформуючих перетворень, які зачіпають різноманітні сфери життя і діяльності будь-якої людини. Це створює дискомфорт, який не кожен може спокійно пережити. Людина шукає шляхи виходу із ситуації, яка його створила, шукає розради чи то навіть забуття або втікає від реального світу. Інша людина не може змиритися зі своїм існуванням, їй здається, що обраний мотив, спонука до дій дозволять вирішити проблеми, тому вона вдається до злочину. Ще інша – згасає як свічка, оскільки обставини, на її думку, сильніші за неї, і здолати їх вона не в змозі. Це відображається на її поведінці та породжує відхилення від норм, які століттями формувалися у суспільстві.

Проблема девіантної поведінки завжди була важливою в соціології, педагогіці, психології, кримінології. Вона пов'язана з тим, що з кожним роком зростає її урізноманітнення, а випадки проявів набули мало не масового характеру.

Гострота і серйозність проблеми великою мірою зумовлені тим, що дедалі загрозливішим у сенсі соціальної дезадаптації є діти, особливо підлітки. У ситуації, коли у підлітків виявлені схильності до відхилень у поведінці, намагання дорослих якось цьому зарадити іноді може навіть бути небезпечним, оскільки такі особи можуть поводитися ще гірше у відповідь на нібито правильні дії дорослих.

Така реакція викликається соціальною дезадаптацією, коли підліток не може поводитися адекватно суспільним нормам, але й не хоче визнавати, що робить щось неправильно. Порушуючи соціальні норми, індивід отримує відповідну зовнішню оцінку, яка йому навішується як ярлик, клеймо або тавро, тому часто підліток сприймає себе не інакше, як «погана» людина [7]. Ставлення девіантної особистості до себе й оточення докорінно відрізняється від поведінки адаптованих підлітків. Досить часто яскравою характеристикою особи з девіантною поведінкою є соціальне самоствердження у своєму статусі, пошук опори в собі, такій, якою вона є [8, с. 109].

Проблема дослідження девіацій у підлітковому віці, їх вплив на формування особистості є недостатньо вивченою й актуальною. Так, до кінця не з'ясовані причини появи девіантної поведінки, її наслідки у формуванні людини як особистості та подальші прояви у юнацькому віці. Одним з аспектів, який має підлягати вивченню у девіантних особистостей, є самооцінка.

Тому метою даної роботи було виявити психологічні особливості самооцінки у студентів першого курсу з девіантними проявами поведінки.

Завдання дослідження – виявити осіб із девіантною поведінкою серед студентів-першокурсників і виявити особливості їхньої самооцінки.

Що ж таке девіантна поведінка?

Біля витоків теорії девіантної поведінки стояли Є. Дюркгейм, Р. Мертон, А. Коєн, ідеї яких отримали подальший розвиток у соціально-психологічних роботах В. Афанасьєва, Я. Гилінського, Р. Дубіна, Р. Кравченка, О. Осипової, Є. Сазерленда, Н. Смелзера та ін.

Девіантна поведінка – це поведінка, яка не відповідає прийнятим у даному суспільстві соціальним нормам, викликає негативне ставлення й опір оточення [15, с. 14]. Вона має свої особливості прояву для різних вікових груп. Особлива увага дослідників звернена на підлітків. Адже їх розвиток може супроводжуватися постійною соціальною дезадаптацією, у той час як дорослі зазнають соціальної дезадаптованості лише тимчасово, внаслідок зміни соціального середовища або свого статусу [3]. Надалі вони або здатні адаптуватись, або переходять на

третій рівень (порушення правових норм), тобто їхня поведінка стає адиктивною чи кримінальною (делінквентною). Деадаптація – це небажання визнавати або невміння виконувати вимоги соціального середовища, а також реалізовувати свою індивідуальність у конкретних соціальних умовах [5, с. 234].

Загальними проявами соціальної деадаптації є:

- постійна неуспішність у навчанні або нездатність заробляти власною працею;
- виражена неуспішність у життєво важливих сферах спілкування (в сім'ї, навчальній або виробничій групі, міжособистісних стосунках);
- порушення моральних і навіть правових норм;
- ізоляція від оточення у поєднанні з ворожим ставленням до нього.

Аномальна поведінка особистості характеризується як соціальна деадаптація і проявляється у регулярному вживанні психотропних речовин, залежності від комп'ютерних ігор, телевізійних серіалів чи релігійних сект, бродяжництві, сексуальних девіаціях, проституції, скоєнні злочинів тощо. Для такої особистості типові порушення стосунків з однолітками, емоційні розлади, гіперактивна й агресивна поведінка, дисциплінарні порушення, хуліганство, дрібні крадіжки, брехня тощо [1].

У структурі девіантної поведінки виокремлюють три рівні проявів.

Перший рівень охоплює відхилення, які не відповідають стереотипним уявленням суспільства про ті чи інші норми поведінки. Їхні дії незвичні для інших і тому можуть викликати здивування, а в деякого й обурення [15, с. 340].

Другий рівень девіантної поведінки охоплює вчинки людини, які зачіпають права інших, що відбувається в разі порушення моральних норм. Такі поведінкові прояви викликають незадоволення й опір оточуючих, що унеможлиблює пристосування людини до соціуму і свідчить про соціальну деадаптацію. Контингент соціально деадаптованих переважно складають діти, підлітки, тобто неповнолітні. У дорослому віці соціальна деадаптація вже набуває форм поведінки, яку визначають як порушення правових норм. Протиправна поведінка за своєю суттю спрямована як на спричинення шкоди конкретним людям, так і на дестабілізацію суспільного порядку – основи соціального життя.

До третього рівня девіантної поведінки відносять осіб із делінквентною поведінкою, порушення правових норм якими небезпечно для суспільства. До таких осіб застосовується притягнення до кримінальної відповідальності [11, с. 130].

Спеціальну групу становлять особи з *адиктивною поведінкою*. Вони перебувають на межі між порушенням моральних і правових норм. Це алкогольно (наркотично або іншим чином) залежні люди, які завжди порушують моральні норми, а до злочинних дій можуть вдаватись у разі неможливості задовольнити свої хворобливі потреби законними способами.

Кожному рівню відповідає певний різновид девіантної поведінки, який надалі розділяється на типи.

На *першому рівні* йдеться про порушення стереотипів поведінки людей із відхиленнями у психофізичному розвитку. Їх називають оригіналами та диваками. Нестандартна, оригінальна, епатажна, дивна поведінка може бути спричинена як високим рівнем креативності, так і демонстративною акцентуацією характеру, тобто різновидом порушень психофізичного розвитку, такого як:

- психічний недорозвиток – притаманний дітям із затримкою психічного розвитку і дебільністю;
- ушкоджений психічний розвиток – розвиток дитини з органічними ураженнями центральної нервової системи;
- викривлений психічний розвиток або дисгармонії, які об'єднують психопатичний і невротичний розвиток [13, с. 134].

Другий рівень девіантної поведінки – соціальну дезадаптацію – доцільно розглядати щодо осіб, які ще не досягли дорослого віку, оскільки у дорослих це спостерігається не як стабільний тривалий стан, а є лише тимчасовим, ситуативним.

Третій рівень структури девіантної поведінки, представлений адиктивною та делінквентною поведінкою, здебільшого є продовженням соціальної дезадаптації. Проте можливий безпосередній перехід до першого рівня девіантної поведінки. Наприклад, коли особа, яка раніше не порушувала моральні норми, раптом вчиняє кримінальні дії. Причиною цього можуть бути реакції декомпенсації в акцентуйованих підлітків, прояви психопатичних рис чи наслідки емоційних розладів, симптоми початку психічних захворювань тощо [13, с. 225].

Дисгармонійний психічний розвиток зумовлений порушенням у розвитку емоційно-вольової та мотиваційної сфери особистості за порівняної збереженості інших структур, що проявляється як:

- акцентуації характеру та психопатії;
- неврастенія, неврози, невротичний розвиток;
- порушення потягів і кризові стани [13, с. 234].

Акцентуації характеру – це крайні варіанти норми, за яких відхилення у розвитку емоційно-вольової та мотиваційної сфери проявляється в надмірному посиленні окремих рис характеру. Неврастенія проявляється у вигляді підвищеної втомлюваності, дратівливості, порушень сну, головного болю. Virізняются два типи неврастенії — гіперстенічний (посилюється при втомі, напруженості та викликає дратівливість) і астеноіпохондричний (характеризується підвищеною втомлюваністю, млявістю, слізливістю). Переважання того чи іншого типу пов'язане з низькою активністю процесу гальмування (гіперстенічний) або збудження (астеноіпохондричний). Порушення потягів – це конкретні прояви девіантної поведінки осіб із дисгармонійним психічним розвитком. У підлітковому віці часто трапляються такі порушення потягів, як втечі та бродяжництво (дромоманія).

Ситуативно зумовлені втечі поділяються на:

- імпульсивні – відповідь на стресову, загрозову ситуацію (втеча з дому як уникнення покарання за якусь провину);
- емансипаційні – потяг до різноманітності, ризику і пригод (втеча як спосіб позбутися надокучливої опіки та повчань дорослих);
- демонстративні – привертання уваги (матері чи об'єкта закоханості) або щоб посісти привілейоване місце серед однолітків.

Патологічні втечі як потяг до бродяжництва виникають без будь-яких об'єктивних причин, за наявності нормальних шкільних і сімейних стосунків. Вони несподівано йдуть із дому, можуть подорожувати по всій країні. Перед втечею відчують занепокоєння, непереборне бажання піти. Після задоволення бажання втечі підлітки часто повертаються додому, обіцяють «так більше не робити», але згодом втікають повторно [6, с. 96].

Крім того, частими відхиленнями стають потяг до підпалів (піроманія), патологічний потяг до крадіжок (клептоманія), сексуальні перверзії тощо. *Потяг до підпалів* відповідно до інтенсивності та психологічного змісту може бути проявом акцентуації характеру, психічних захворювань, а також делінквентної поведінки [10, с. 116]. *Патологічний потяг до крадіжок* проявляється в періодичному непереборному бажанні вкрасти будь-яку річ, яка залишена без нагляду. *Сексуальні перверзії* – це стійкі викривлення статевого потягу щодо об'єкта його спрямованості (діти, тварини тощо) чи справжні сексуальні перверзії, але буває й ситуативно зумовлена поведінка, що нагадує перверзію, яка з віком безслідно зникає [9, с. 229].

Як зазначає Н. Максимова, такі негативні особистісні новоутворення найчастіше виникають через порушення екологічності сімейних стосунків, що ведуть до викривлень особистісного розвитку: неадекватної самооцінки, ригідності механізмів психологічного захисту, що зумовлюють виникнення девіантної поведінки [12, с. 264].

Погляди на неадекватний рівень самооцінки як на одну з головних причин прояву девіантної поведінки у підлітків викликають сумнів. Особливо якщо взяти до уваги загальну неадекватність самооцінки як характерної ознаки підліткового віку. Стосовно визначення рівня самооцінки також не існує єдності поглядів. Так, в осіб зрілого віку з відхиленнями у поведінці вона вважається високою, а в підлітків-делінквентів – високого або низького рівня.

Припущення достовірності твердження про її високий рівень у девіантів викликає питання щодо подальшої долі підлітків-девіантів із низьким рівнем [4, с. 99]. Якщо вони залишились у кримінальному середовищі, то як їм вдалося досягти високої самооцінки у зрілому віці? Якщо результати досліджень, що вказують на низьку самооцінку підлітків-порушників, хибні, то в розрізі основної регулятивної функції самооцінки постає питання: чому взагалі підлітки і люди зрілого віку, маючи високу самооцінку, здійснюють не лише дисциплінарні, але й кримінальні вчинки?

Характерними ознаками поведінки особи з високою самооцінкою є: впевненість у собі, яка забезпечує здатність до енергійних і позитивних соціальних дій; зближення з незнайомими людьми без значних ускладнень; дотримання власної думки та здатність не лише її захищати, але й сприймати інші ідеї, якщо вони навіть йдуть у розріз з особистими [1, с. 143].

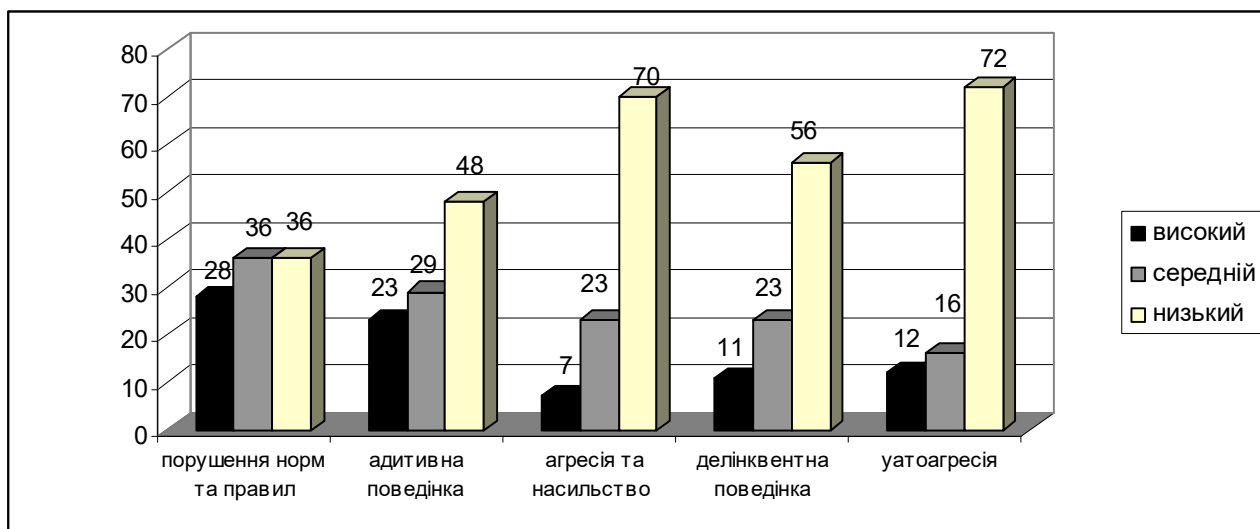
Проведений аналіз проявів девіантної поведінки вказує на необхідність дослідження її у ранньому юнацькому віці. Власне вивчення різних проявів девіацій і визначення рівня самооцінки у студентів може бути єдиною ланкою між її проявами у підлітковому віці та їх збереженням у зрілому віці.

Групу досліджуваних склали 126 осіб віком 18-19 років, які навчаються в Національному університеті «Львівська політехніка» на різних спеціальностях (практична психологія, журналістика, правознавство, архітектура). Нами були використані такі методи дослідження: спостереження, бесіда, тестування та методи математичної обробки (Excel та статистична програма SPSS). У ході дослідження використані такі методики: методика на визначення схильності до поведінки, що

відхиляється (А. Орел) [14] та методика дослідження самооцінки (С. Будассі, адаптація Ю. Кисельова) [5].

Результати дослідження показали (рис. 1), що серед студентів високу схильність до порушення норм і правил мали 28%, до проявів адиктивної поведінки – 23%, агресії та насильств – 7%, делінквентної поведінки – 11% та аутоагресії – 12% досліджуваних. Водночас значна частина респондентів за даними шкалами виявила середні показники із наближенням їх до високого рівня. Так, до порушення норм і правил – 36%, до проявів адиктивної поведінки – 29%, агресії та насильств – 23%, делінквентної поведінки – 23% й аутоагресії – 16% досліджуваних.

Слід зазначити, що у досліджуваних відзначалася схильність до певного виду відхиленої поведінки високого або наближеного до високого рівня. Дана діагностика вказувала на те, що у досліджуваних вираженою є схильність до проявів різного роду адикцій – тютюнопаління, вживання алкоголю тощо. Частина з них могла вдаватися до делінквентної поведінки. Водночас були й такі, які схилилися до агресії та насильств або ж могли виявляти самоушкоджувальні дії.

Рис. 1. Співвідношення досліджуваних із поведінкою, яка відхиляється від норми (за методикою А. Орел), %

Отже, можна вважати, що дані респонденти були особами, які мали проблеми з розумінням норм поведінки.

Небезпеку становить адиктивна поведінка, яка є однією з форм деструктивної (руйнівної) поведінки особистості, бажання втечі від дійсності шляхом зміни власного психічного стану за допомогою вживання певних речовин або фіксації уваги на певних предметах чи активності (видах діяльності), що супроводжуються розвитком інтенсивних емоцій. Така штучна зміна психічного стану, на думку особистості, є

захистом від складних соціально-економічних умов, численних розчарувань, краху ідеалів, конфліктів, що раз за разом виникали у товаристві, сім'ї чи колективі. Заміна реальних життєвих цінностей на віртуальний штучний світ призводить до руйнування емоційних взаємин із соціальним середовищем. Людина поринає у світ неживих предметів або явищ (особливо при хімічних залежностях, азартних іграх, бродяжництві тощо).

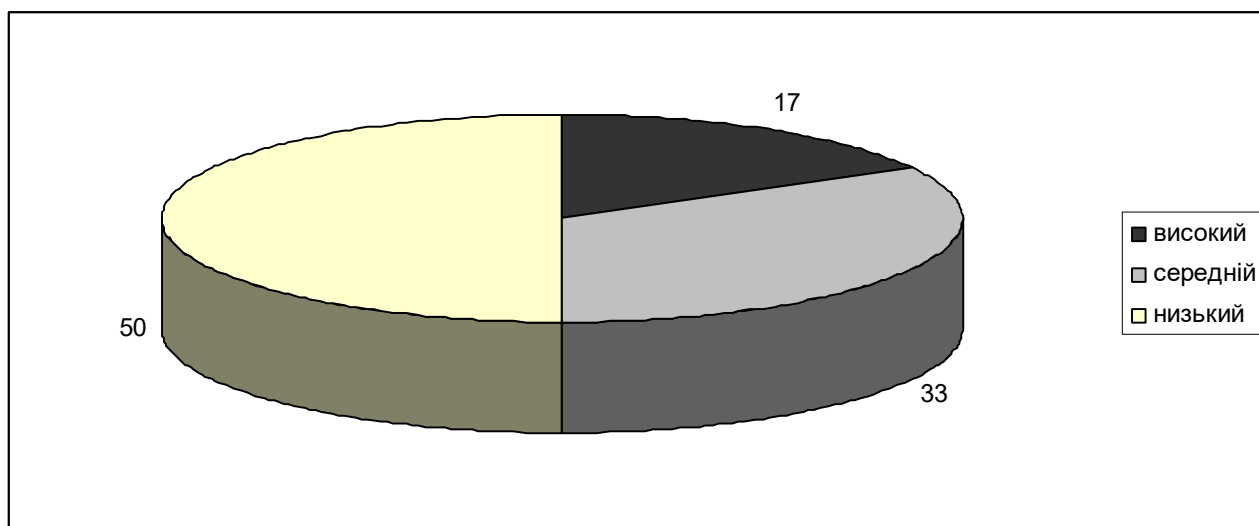
До адиктивної поведінки відносять і комп'ютерну та Інтернет-залежність. Технологічний розвиток цивілізації призвів до широкого використання комп'ютерів у повсякденному житті. Людство вступило в «еру користувачів». Звичайно, це переваги як у професійній, так і в навчальній діяльності людини. Але це має й негативний вплив на психічне функціонування організму. Людина втрачає потребу в творчих та інтелектуальних здібностях, в логічному та дивергентному мисленні. Процес прийняття рішень зводиться до формально-логічного. Не зауважуючи цього, людина поступово тупіє. Її позитивні риси трансформуються в педантизм, ригідність і відчуженість. Змін зазнає і мотиваційна сфера, в якій превалює примітивно-ігрове або деструктивне прагнення. Деструктивність, породжена комп'ютерною діяльністю, проявляється в такій специфічній формі активності, як впровадження «вірусу» в комп'ютерну програму, чи в феномені «хакерства», або ж в елементарному «застряганні» в Інтернеті, що часто призводять до невротичних проявів і дисгармонії в особистісному розвитку.

В останні роки у багатьох країнах зріс інтерес до хворобливого сприйняття та пристрасті до ігор. Ігрова залежність достатньо різноманітна. Крім ігрових автоматів, до неї відносять і картярські ігри (покер, Блек Джек та інші), доміно та рулетку. Це необхідно розглядати не лише як розвагу, але й як висмоктування з людини грошей, втрату зацікавленості у друзях, роботі чи навчанні. Це може поєднуватися з одночасним втягуванням в алкогольну чи наркотичну залежність. Такі прояви адикції часто супроводжуються агресією, проявами насилля чи схиляння людини до аутоагресії. Таким чином, людина може становити загрозу або для суспільства, або ж для самої себе.

На нашу думку, причиною деструкцій може бути рівень сформованості самооцінки. Тому ми вважали за необхідне визначити рівень самооцінки (рис. 2).

Дослідження показало, що високий рівень виявлено у 17%, середній – у 33% та низький – у 50% респондентів. Це свідчить про те, що у досліджуваних переважає низька та висока самооцінка.

Рис. 2. Рівень самооцінки у досліджуваних студентів, %

Низька самооцінка у частини респондентів може підкріплюватися появою адикцій, коли людина «ховається», немов за ширму, за певний вид схильності. Це підтверджено на основі проведеного кореляційного аналізу за Спірменом. Так, виявлено слабкий зв'язок між адиктивною поведінкою та низькою самооцінкою ($r=0,495$, при $p<0,001$), самотравмуючою поведінкою та низькою самооцінкою ($r=0,530$, при $p<0,001$). Крім цього, виявлено обернену кореляцію між порушенням норм і правил і високою самооцінкою ($r=-0,577$, при $p<0,001$), вольовим контролем емоційних реакцій і високою самооцінкою ($r=-0,567$, при $p<0,001$).

Отже, можна зробити висновок, що значущим є зв'язок між проявами адиктивної поведінки та низьким рівнем самооцінки, тоді як порушення норм і правил обернено корелювало з високою самооцінкою.

Молодь є найактивнішим психологічним суб'єктом, тому прояви соціально неприйнятної поведінки найвиразніше проявляється саме в них. У цьому віці світогляд ще цілком не сформований і не стійкий, а тому особа у ранньому юнацькому віці найбільше піддається зовнішньому впливу.

Характерною рисою девіантних особистостей є недостатня сформованість у них навичок спілкування, а саме: замкнутість, нездатність одержувати інформацію в спілкуванні, нездатність використовувати зворотний зв'язок, тобто наявність труднощів при формулюванні запитання для одержання додаткової інформації, нездатність звернутися по допомогу і прийняти її, нездатність брати участь у спільній діяльності при виконанні спільного завдання. Такі характерні риси є критеріями наявності відхилень у комунікативній сфері або критеріями девіантно-

сті. Звичайно, що такі особистості будуть більшою мірою схильними до адиктивної поведінки.

Виконане дослідження не вичерпує змісту розглядуваної проблеми, його можна продовжити у таких напрямках: розробка системи підготовки студентів до формування здорового способу життя або розробка нових моделей навчання студентів для підвищення їх самооцінки.

Література:

1. Батов, В. И. К вопросу изучения самооценки преступников / В. И. Батов, Н. Я. Константинова // Психологическое изучение личности преступника: Методы исследования. — М. : ВИИПРМПП, 1976. — С. 115-143.
2. Бернс, Р. Что такое Я-концепция // Психология самосознания : Хрест. / Ред. Д. Я. Райгородский. — Самара : Бахрах-М, 2003. — С. 333-393.
3. Бондарчук, О. І. Психологія девіантної поведінки : курс лекцій / О. І. Бондарчук. — К. : МАУП, 2006. — 88 с.
4. Бороздина, Л. В. Что такое самооценка? / Л. В. Бороздина // Психологический журнал. — 1992. — Т. 13. — № 4. — С. 99-100.
5. Бурлачук, Л. Ф. Психодиагностика / Л. Ф. Бурлачук. — С.-Пб. : Питер, 2002. — 352 с.
6. Демичева, А. В. Девиантное поведение в современном украинском обществе / А. В. Демичева // Психологическая наука и образование. — 1999. — № 2. — С. 94-98.
7. Диривянкина О. В. Взаимосвязь неадекватной самооценки подростков и поведения / О. В. Диривянкина, Я. Г. Кладова [Электронный ресурс] // Научно-методический электронный журнал «Концепт». — 2016. — Т. 29. — С. 40-44. — Режим доступа : <http://e-koncept.ru/2016/56548.htm>.
8. Жигайло, Н. І. Психологічні проблеми адаптації студентів-першокурсників і шляхи їх вирішення / Н. І. Жигайло // Педагогіка і психологія професійної освіти. — 2004. — № 4. — С. 107-112.
9. Закалик, Г. М. Загальна та кримінальна сексологія (Понятійно-термінологічний словник) : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / Г. М. Закалик, Н. М. Шувар. — Львів : СПОЛОМ, 2016. — 300 с.
10. Закалик, Г. М. Патопсихологія : понятійно-термінологічний словник : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Г. М. Закалик, Ю. М. Терлецька. — Львів : Видавництво «Львівської політехніки», 2016. — 156 с.
11. Кондратьев, Н. Ю. Психолого-педагогическая работа со школьниками-девиантами / Н. Ю. Кондратьев // Психологическая наука и образование. — 1999. — № 3-4. — С. 46-65.
12. Максимова, Н. Ю. Порушення екологічності стосунків як детермінанта девіантної поведінки / Н. Ю. Максимова // Актуальні проблеми психології: зб. наук. праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України / [ред. кол. : С. Д. Максименко (гол. ред.), Н. В. Чепелєва (заст. гол. ред.), В. О. Моляко та ін.]. — Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. — Т. VII. Екологічна психологія. — Вип. 36. — С. 262-270.

13. *Максимова, Н. Ю.* Психологія девіантної поведінки : навч. посібник / *Н. Ю. Максимова.* — К. : Либідь, 2011. — 520 с.
14. Определение склонности к отклоняющемуся поведению (А. Н. Орел) / *Н. П. Фетискин, В. В. Козлов, Г. М. Мануйлов* // Социально-психологическая диагностика развития личности и малых групп. — М. : Изд-во Института психотерапии, 2002. — С. 362-370.
15. *Примуш, М. В.* Загальна соціологія : навч. посібник / *М. В. Примуш.* — К. : Професіонал, 2004. — 590 с.

References (transliterated and translated):

1. *Batov, V. I. & N. Ya. Konstantinova* К вопросу изучения самооценки преступников (On studying the self-estimation of criminals) // Psychological study of the criminal's personality : Research methods. Moscow, 1976, pp. 115—143 [in Russian].
2. *Burns, R.* Chto takoe Ya-kontseptsyia (What is the Self-concept) // Psychology of self-consciousness : Textbook / Ed. *D. Ya. Raigorodskiy.* Samara, 2003, pp. 333-393. [in Russian].
3. *Bondarchuk, O. I.* Psykholohiia deviantnoi povedinky : Kurs lektsii (Psychology of deviant behavior : Course of lectures). Kyiv, 2006, 88 p. [in Ukrainian].
4. *Borozdina, L. V.* Chto takoe samootsenka? (What is self-esteem?) // Psychological Journal, 1992, vol. 13, No 4, pp. 99-100. [in Russian].
5. *Burlachuk, L. F.* Psikhodiagnostika (Psycho-diagnostics). St.-Petersburg, 2002, 352 p. [in Russian].
6. *Demicheva, A. V.* Deviantnoe povedenie v sovremennom ukrajinskom obshchestve (Deviant behavior in modern Ukrainian society) // Psykholohycheskaia nauka i obrazovanie (Psychological Science and Education), 1999, No 2, pp. 94-98. [in Russian].
7. *Diriviankina, O. V. & Ya. H. Kladova.* Vzaimosviaz' neadekvatnoj samootsenki podrostkov i povedeniya (Interrelation between inadequate self-esteem of adolescents and behavior) [Electronic resource] // Scientific and Methodical Electronic Journal «Concept», 2016, vol. 29, pp. 40–44. — Available at : <http://e-koncept.ru/2016/56548.htm>. [in Russian].
8. *Zhyhailo, N. I.* Psykholohichni problemy adaptatsii studentiv-pershokursnykiv I shliakhy ikh vyrishennia (Psychological problems of adaptation of freshmen students and ways of their solution) // Pedagogy and Psychology of Professional Education, 2004, No 4, pp. 107-112. [in Ukrainian].
9. *Zakalyk, H. M. & N. M. Shuvar.* Zahalna ta kryminalna seksolohiia : (Poniatiino-terminolohichni slovnyk) : Navchalnyi posibnyk dlia studentiv vyshchych navchalnykh zakladiv (General and Criminal Sexology (Conceptual and terminological dictionary) : Textbook for higher school students). Lviv, 2016, 300 p. [in Ukrainian].
10. *Zakalyk, H. M. & Yu. M. Terletska.* Patopsykholohiia : Poniatiino-terminolohichni slovnyk : navch. posib. dlia stud. vyshch. navch. zakl. (Pathopsychology : Conceptual-terminological dictionary : Manual for higher school students). Lviv, 2016, 156 p. [in Ukrainian].

11. *Kondratev, N. Yu.* Psikhologo-pedagogicheskaia rabota so shkolnikami-deviantami (Psychological and pedagogical work with schoolchildren-deviants) // Psychological Science and Education, 1999, No 3-4, pp. 46-65. [in Russian].
12. *Maksymova, N. Yu.* Porushennia ekolohichnosti stosunkiv yak determinant deviantnoi povedinky (Violation of ecological compatibility of relations as a determinant of deviant behavior) // Current problems of psychology: Collected works of the Institute of Psychology named after H. S. Kostiuk NAPS of Ukraine / [Ed. board : *S. D. Maksymenko* (chief editor), *N. V. Chepileva* (deputy editor), *V. O. Molyako*, et. al.]. Zhytomyr, 2014. Vol. VII. Ecological Psychology. Issue 36, pp. 262-270. [in Ukrainian].
13. *Maksymova, N. Yu.* Psykholohiia deviantnoi povedinky : navch. posibnyk (Psychology of deviant behavior : Tutorial). Kyiv, 2011, 520 p. [in Ukrainian].
14. *Opredelenie sklonnosti k otkloniaushchemusia povedeniyu (A. N. Orel)* (Determination of the propensity to deviant behavior) / *N. P. Fetiskin, V. V. Kozlov, G. M. Manuilov* // Socio-psychological diagnosis of personality development and small groups. Moscow, 2002, pp. 362-370. [in Russian].
15. *Prymush, M. V.* Zahalna sotsiolohiia: navch. posibnyk (General Sociology : Tutorial). Kyiv, 2004, 590 p. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 24.04.2017

Г. Закалик, Дз.-С. Кобецька, А. Франчук

Самооцінка студентів із проявами девіантної поведінки

Стаття присвячена особливостям прояву девіантної поведінки у студентів-першокурсників та вивченню їх самооцінки. Показано певні закономірності між рівнем самооцінки та проявами девіантної поведінки. У сучасних студентів виявлено більшу схильність до адиктивної поведінки, що корелювала з низькою самооцінкою, тоді як порушення норм і правил обернено корелювало з високою самооцінкою. Характерною рисою девіантних особистостей є недостатня сформованість у них навичок спілкування, а саме: замкнутість, нездатність одержувати інформацію в спілкуванні, нездатність використовувати зворотний зв'язок, тобто наявність труднощів при формулюванні запитання для одержання додаткової інформації, нездатність звернутися по допомогу і прийняти її, нездатність брати участь у спільній діяльності при виконанні спільного завдання. Такі характерні риси є критеріями наявності відхилень у комунікативній сфері або критеріями девіантності.

Ключові слова: девіантна поведінка, самооцінка, соціальна дезадаптація, акцентуація характеру, ушкоджений психічний розвиток, порушення потягів.

H. Zakalyk, Dz.-S. Kobetska, A. Franchuk

Self-esteem of Students with Manifestations of Deviant Behavior

This article is devoted to the peculiarities of manifestation of deviant behavior in first-year students and study of their self-esteem. Certain regularities between students' self-esteem level and their deviant behavior signs are shown. In particular, current students discovered more prone to addictive behavior that correlated with low self-esteem while the violation of norms and rules in turn correlated with high self-esteem. A characteristic feature of deviant personalities is the inadequate formation of their communication skills, namely: closure, inability to receive information in communication, inability to use feedback, that is, the difficulty in formulating questions for obtaining additional information, inability to seek for help and accept it, inability to participate in joint activities and in the performance of joint tasks. Such characteristics are the criteria for the presence of deviations in the communicative sphere or the criteria of deviance.

Key words: deviant behavior, self-esteem, social exclusion, accentuation of character, damaged mental development, violation of appetences.

Рецензент – доктор психологічних наук,
професор Н. І. Жигайло